



Kandidatnummer:

2434

(Hvis besvarelsen skal leveres på navn, skrives navn i stedet for kand.nr.)

FORSIDE

ved besvarelse av hjemmeeksamen, semesteroppgave, rapport, essay osv.

Emnekode:	EX-100
Emnenavn:	Examen Philosophicum
Emneansvarlig (normalt faglærer):	
Eventuell veileder:	
Innleveringsfrist/ tidspunkt:	15. Desember 2008 kl 14.00
Antall sider inkl. forside	11
Merknader:	

Jeg/vi bekrefter at jeg/vi ikke siterer eller på annen måte bruker andres arbeider uten at dette er oppgitt, og at alle referanser er oppgitt i litteraturlisten.	Ja <input checked="" type="checkbox"/>	Nei <input type="checkbox"/>
<i>"Kopiering av andres tekster eller annen bruk av andres arbeider uten kildehenvisning kan bli betraktet som fusk. Fusk kan medføre annullering av eksamen/prøve samt utestenging fra universitetet og tap av retten til å gå opp til eksamen ved alle universitet og høyskoler i inntil ett år."</i>		
Gjelder kun gruppeeksamen:		
Vi bekrefter at alle i gruppa har bidratt til besvarelsen.	Ja <input type="checkbox"/>	Nei <input type="checkbox"/>

Kan besvarelsen brukes til undervisningsformål?	Ja <input checked="" type="checkbox"/>	Nei <input type="checkbox"/>
---	--	------------------------------

INNHOLDSFORTEGNELSE

Innledning.....	2
Etikkfaglig plassering av pliktetikken.....	2
Immanuel Kants moralfilosofi – autonom pliktetikk.....	3
Religiøs etikk.....	4
Holdbarhet og relevans.....	5
Betinget eller universelt påbud?.....	6
To syn på normer.....	6
Moralske dilemmaer.....	8
Hvorfor følge moralloven.....	8
Fra ”er” til ”bør”.....	9
Avslutning og konklusjon.....	9
Litteraturliste.....	11

INNLEDNING

I denne semesteroppgaven har jeg valgt oppgaven om å *diskutere påbudet ved bruk av pliktetikken: Du skal ikke lyve, selv om sannheten kan skade andre mennesker.*

Denne problemstillingen er sentral i daglige valg vi mennesker må ta i våre relasjoner med andre mennesker i samfunnet. Hvis vi lever i et samfunn der ingen eller svært få snakker sant, vil det være lite eller ingen grunnlag for tillitt, dermed også vanskelig å forholde seg til andre mennesker.

Etter først å plassere pliktetikken i etikkfaget, ønsker jeg så å gi en enkel oversikt over hva Immanuel Kant la til grunn for sin pliktetikk, og presisere hva Kant ser på som en etisk god handling og hva som ses på som en etisk riktig handling. Jeg vil også se på religiøs etikk da jeg ser på denne etikken for en form for pliktetikk, selv om den kan falle utenfor vanlig etisk forståelsesrammer, i hvert fall hvis en forfekter en fundamental forståelse for denne etikken, da religiøs overbevisning innebærer moralsk overbevisning og etikkens evaluerende og drøftende egenskaper settes til side. Videre ønsker jeg å drøfte, ved å påpeke styrker og svakheter ved å tolke pliktetikken som henholdsvis *erkjennelsesbetinget* eller *kategorisk*, og trekke en konklusjon på grunnlag av denne drøftingen, om man *ikke skal lyve, selv om sannheten kan skade andre mennesker.*

HOVEDDEL

Etikkfaglig plassering av pliktetikken.

Etikk er en fagdisiplin som på en systematisk måte undersøker metodene og prinsippene for å skille hva som er godt og ond, rett og galt (Vaags, R. H. 2003: 11). Etikk deles av Vaags inn i to hoveddeler, grunnlagsetikk og områdeetikk. Områdeetikken ligger til grunn for handlinger i ulike fagfelt og vitenskaper (Vaags, R. H. 2003: 15), denne hoveddelen skal jeg ikke gå noe nærmere inn på. Grunnlagsetikken deles inn i tre deler, deskriptiv etikk, normativ etikk og metaetikk. Deskriptiv etikk forsøker å beskrive moral uten å ta stilling til denne, mens man i normativ etikk faktisk tar stilling til eksisterende moral, og forsøker å utlede handlingsregler for hva som er riktig og galt

(Vaags, R. H. 2003: 12). Det er her pliktetikken er plassert. Innenfor metaetikken analyseres moralske normer.

Da pliktetikken befinner seg innenfor normativ etikk, vil jeg kort gjøre rede for forskjeller innenfor normativ etikk, og pliktetikken plassering innenfor disse teoretiske rammene. Jeg vil ikke gjøre rede for de metaetiske forståelsesrammer.

Innenfor normativ etikk - hva som gjør en etisk rett handling til en etisk rett handling - er det vanlig å skille mellom to etiske hovedtyper. Teleologiske teorier ser på hva som er handlingens konsekvenser, i sammenheng med hva som vil bidra til et godt samfunn eller et godt liv (Vaags, R. H. 2003: 83). Deontologiske teorier ser på den moralske egenskapen til en handling, og knytter handlinger til moralske plikter eller rettigheter (Vaags, R. H. 2003: 84).

Den grunnleggende forskjell mellom *teleologiske teorier* og *deontologiske teorier* er å se på hva som kjennetegner etisk rette handlinger ved å vise til henholdsvis, handlingens *konsekvenser* og etiske egenskaper knyttet til en moralsk *plikt* eller *rettigheter* (Vaags, R. H. 2003: 83,84). For Immanuel Kant pålegger mennesket selv seg sine moralske plikter i kraft av sin fornuft. Dette kalles den *autonome pliktetikken*. Som et motstykke til dette, har vi den *heteronome pliktetikken*, som ser på normer som noe gitt av noe utenfor en selv, for eksempel Gud (Vaags, R. H. 2003: 85). Jeg vil drøfte begge disse formene av pliktetikken i lys av problemsitillingen til grunn for semesteroppgaven, etter å ha kort gjort rede for dem.

Immanuel Kants moralfilosofi – autonom pliktetikk.

Kant var sterkt inspirert av David Humes tenkning, men i motsetning til empiristen og skeptikeren Hume som mente at moralske dommer ikke var kunnskap i egentlig forstand, og kun et uttrykk for våre følelser, mener Kant at mennesket er moralsk fritt. Mennesket fornuft er grunnlaget for moral. Kant motsier også Hume ved å hevde at vi kan ha sikker viten om hendelser i verden. Dette hevder Kant ved å se på mennesket som en "Ding an sich", at selve *jeg'et* ikke er en ting underlagt forstandskategoriene. Det må forstås som fritt, mener Kant (Tollefsen, T. mfl, 2005, 393).

Det er nettopp denne friheten og fornuften Kant bygger sin moralfilosofi på. Han mener at mennesket har en morallov som er *syntetisk a priori*. Den er ikke basert på

erkjennelse, og er universell. Var den ikke universell, *kategorisk*, ville den være underlagt erkjennelsen (Tollefsen, T. mfl, 2005, 394). Kant uttrykker moralloven som et *kategorisk imperativ*, som skal fungere som handlingsregler for alle mennesker. Dette *imperativet*, som det ligger i ordet, forteller hva vi *skal* gjøre (med vår egen fornuft som grunnlag), det er dermed en *pliktetikk*.

Moralloven fordrer altså handlinger ut fra plikt som en forutsetning for at handlingen skal være av moralsk verdi. Det betyr at handlinger som stemmer overens, ikke nødvendigvis vil være moralske. En forutsetning for dette er at den som utfører handlingen også ser på den som en plikt i henhold til moralloven. Man kan dermed også snakke om en "sinnelagsetikk", og som skiller seg tydelig fra de teleologiske teoriene som ser på konsekvenser og dygd som grunnlag for hva som er etisk riktig.

Kant ser på handlinger utført "i ren forpliktelse overfor moralloven" som "helt og fullt moralsk" (Tollefsen, T. mfl, 2005, 399). Vi kan da skille mellom det som er etisk godt og etisk riktig. En etisk god handling utføres av plikten av å følge moralloven, mens en etisk riktig handling vil kun være i tråd med det kategoriske imperativ, men som ikke oppleves som en plikt. For Kant kan ikke handlinger som tilfeldigvis stemmer overens med moralloven eksempelvis hvis konsekvensene av handlingen er gunstige, eller på grunnlag av følelser, anses som *pålitelige*.

Religiøs etikk.

Religion og filosofi forstås ofte med uklare skillelinjer. Mange filosofer bruker Gud som garantist for deres filosofiske tenkning, som med Aristotiles' "første ubevegelige beveger", og senere Thomas Aquinas som forener aristotelisk filosofi med kristendom. Dette vil ikke anses som religiøs etikk, og skillet mellom disse vil jeg illustrere med religiøs pliktetikk eller budetikk.

For Kant finnes det ikke et relevant skille mellom religiøs og filosofisk etikk, da rettesnoren for etikken er rasjonalitet (Vaags, R. H. 2003: 86). Innenfor en grunnleggende tolkning av flere religioner, vil Guds vilje bli tolket som etisk påbudte handlinger. Det er gud som avgjør om noe er rett eller urett – spørsmål som etikken behandler. Med denne forståelsesrammen av rett og galt, faller etikkens anvendelighet bort, og blir overlatt til

religionen. Kant skillte mellom religion og morallov, selv om Kant mener at fornuften blir ledet til å tro postulater som forutsetter Guds eksistens.

Islam og en mer grunnleggende tolkning av kristendom, ser en handling som påbudt hvis og bare hvis Gud befaler den. Dette synet har blitt kritisert fra mange hold, blant annet Sokrates, og få religiøse filosofer vil hevde dette (Vaags, R. H. 2003: 89). Som et argument mot dette, hevdes det at Gud er god i seg selv, og dermed er ikke pliktene direkte påbud fra Guds, men plikter fordi de er gode i seg selv. Det blir dermed opp til oss selv å foreta moralske valg, fordi vi har en gudegitt mulighet til å erkjenne hva som er rett og galt. Thomas Aquinas står for et slik syn, en reversert forståelse der ikke Bibelen direkte dikterer guds vilje, men som er en rettesnor for moral i overensstemmelse med det som er godt (Vaags, R. H. 2003: 90).

Jeg vil tolke oppgavens problemstillingen opp mot religiøs etikk slik Aquinas ser den. Hvis Gud er god, og pliktene er gode i seg selv, og ikke fordi Gud befaler dem, vil i utgangspunktet påbudet "du skal ikke tale usant om din neste" være etisk riktig og godt. Hvis menneskene skal ta i bruk vår iboende moral for å tolke hva som er riktig, vil vi nødvendigvis bruke denne i situasjoner der ulike plikter eller befalinger konflikterer, for eksempel ved "du skal ikke slå i hjel" (Bibelen, 2. mosebok 20, 3-17). Jeg vil dermed ikke se påbudet om å "ikke lyve, selv om sannheten kan skade andre mennesker", som noe absolutt. Et eksempel: du taler sant, en person dør som direkte konsekvens. Her overholdes overnevnt påbud, men likeledes er et annet bud brutt, og en person dør. Der det er budkonflikter, mener jeg at vi må se på konsekvensene, og anvende den iboende moralen gitt av Gud til dette. Man må se på hva som er mest holdbart og relevant.

Holdbarhet og relevans.

Handlingene som i utgangspunktet anses som moralske, kan ha uønskede konsekvenser. I utilitarismen legges det stor vekt på utkommet av handlingen, og er bestemmende for om handlingen er moralsk sett god eller dårlig. For deontologisk etikk, baseres mer på regler eller prinsipper, der valget av disse er viktigere enn konsekvensen. Denne kan funderes på religiøst grunnlag eller i naturretten (som ikke behandles her). For Kant baseres den i mennesket selv, i dets fornuft. For konsekvensetikerne er det konsekvensene som avgjør handlingen, for deontologer kan også konsekvenser være

viktig, men det vesentlige er de overnevnte pliktene som styrer hva som er godt eller ondt. Jeg vil argumentere for at selv der konsekvensene er satt "til side" for moralske plikter og påbud, vil det være behov for å vurdere hvor holdbar en moralsk plikt er, målt opp mot en konsekvens, jamfør overnevnte eksempel. Plikten om å ikke lyve vil ikke veie opp for konsekvensen av et menneskeliv går tapt.

Relevans kan knyttes til der en handling er påbudt i en bestemt situasjon, vil den også være påbudt i en enhver relevant situasjon som denne.

To syn på normer.

Moralfilosofen William David Ross mente at visse handlinger nødvendigvis er etisk påbudte. Han påpeker at det vil ofte være vanskelig å kunne fastlå hvilke etiske egenskaper handlinger har, og at "ingen norm kan være bindende i absolutt forstand" (Vaags, R. H. 2003: 26). Motsatt vil normer oppfattes som absolutt sikre – etiske normer blir regler.

Enkelt sagt kan vi si at normer er det som knytter etikk til handling (Vaags, R. H. 2003: 25). Det er ikke snakk om juridiske forhold, men om hva som ifølge en anvendt etikk anses som det som er lov og ikke lov (Vaags, R. H. 2003: 18).

Betinget eller universelt påbud?

Er påbudet i oppgaven universelt? Hvis vi tar utgangspunkt i at det skal være et universelt påbud, da må det også være gyldig i alle situasjoner. Hvis det skal benyttes med skjønn, vil det resultatet av bruken av påbudet flukturere enormt mellom ulike mennesker, som tar verdivurderinger av hva som vil være korrekt i gitte situasjoner. Verdier og normer har ulik valens for mennesker, og det er naturlig å anta at en rangering av disse vil bli gjort svært ulikt mellom individer.

Skade på enkeltmennesker og skade den generelle tiliten mellom mennesker er begge *uklare begrep*. Hvilken skade er det snakk om, når påføres andre mennesker skade?

Hvis det er snakk om emosjonell skade, har andre mennesker dårligere forutsetning for å vite om utsagn vil skade, og i hvilket omfang. Her må man forholde seg

til antakelser om dette, basert på tidligere erfaringer og empati. Og hva ilegger vi i det som kan kalles en løgn? Hvordan bedømmer vi om en løgn kan skade andre mennesker?

I lys av denne oppgaves problemstilling, vil en handlings etiske relevans være styrt av pliktetikken. Immanuel Kant baserer sin pliktetikk på det kategoriske imperativ, vi må handle ut ifra en handlingsregel som er "slik at du samtidig kan ville at den ble gjort til en allmen lov" (Tollefsen, T. mfl, 2005, 400). Det er naturlig å anta at ut i fra vår fornuft foretrekker vi at alle snakker sant.

Det vil likevel kunne oppstå situasjoner der vi selv foretrekker å ikke høre sannheten. Hvor gyldig er det kategoriske imperativet her? Et ønske om å ikke blir fortalt sannheten kan ses på som en følelsesmessig fundert forklaring. Kan man da, rasjonelt sett påstå at, "du kan lyve hvis mennesker har et ønske om å ikke høre sannheten", hvis man skal anse seg selv som en allmen lovgiver? Antakeligvis ikke. Da vil løgn kunne moralsk rettfærdiggjøres på grunnlag av erkjennelse (antakelse) om hva et annet menneske føler, noe som strider imot Kants forståelse av moralske plikter basert på rasjonalitet.

Hva er så løgn? "Du kan lyve hvis det er stor usikkerhet om din ytring i det hele tatt kan anses som løgn". For Kant ville dette vært en motstridende handlingsregel. Fornuften er den som gjør i stand til å skille mellom godt og ondt. Men kanskje viktigst, uavhengig av handlingen, er om du handler moralsk eller ikke. Det handler ikke primært om hva personen gjør, men hvorfor personen gjør handlingen; motivasjonen kvalifiserer en etisk rett handling til å også være en moralsk god handling.

Jeg vil argumentere for at i situasjoner der man kommer i konflikt med imperativet, etisk sett kan rettfærdiggjøre å bryte imperativet. Et hypotetisk eksempel fra andre verdenskrig til illustrasjon: Du må lyve for at jøder som gjemmer seg i naboens kjeller ikke skal bli arrestert, deponert og muligens henrettet av gestapo. Her kan man si at man lyver som *plikt* av et annet imperativ. Man overholder uansett ett av imperativene, selv om disse to konflikterer. For å trekke problemstillingen til en ytterste konsekvens for verden bokstavlig talt: hvis jeg lyver, ødelegges verden. Det blir, etter min oppfatning, umulig å snakke om å følge maksimer for at flest mulig mennesker skal oppleve lykke, slik Kant mener, hvis konsekvenser er at menneskene opphører å eksistere. Dette vil jeg peke på som en svakhet i Kants morallov.

Moralske dilemmaer.

Det vil være, som nevnt, situasjoner der det kategoriske imperativ ikke vil kunne gi oss en klart svar på hvordan vi skal handle. Som selvstendig lovgiver, vil flere maksimer nødvendigvis stå mot hverandre. En tydelig krav for å handle i overensstemmelse med det kategoriske imperativ, er å ikke benytte mennesker som bare som et middel, men som et formål i seg selv. Dette stemmer overens med Kants syn på mennesket som autonomt og fornuftig; hvert enkelt menneske skal ta valg som vil kunne bli allmenngyldige lover. Men i gitte situasjoner må man, hvis man skal behandle mennesker som mål i seg selv, kanskje benytte andre som midler?

Kant mener at de kategoriske imperativene, gitt av mennesket egen fornuft, må kunne brukes i sammenheng med fornuftens dømmekraft (Tollefsen, T. mfl, 2005, 403). Hume taler også om dømmekraften, der hvert enkelt menneske skal kunne sette seg over sine følelser og preferanser og dermed ikke felle dommer basert på menneskelige følelser (Tollefsen, T. mfl, 2005, 370). Jeg tolker Kant slik at i situasjoner med konflikterende handlingsregler, vil man måtte bruke sin egen dømmekraft for å vurdere hva som er det beste i den gitte situasjonen.

Hvorfor følge moralloven?

At mennesket er moralsk fritt, er for Kant under en forutsetning om at mennesket er tenkt som en "ting i seg selv" (Tollefsen, T. mfl, 2005, 404). Mennesket er ikke underlagt verdens årsak/virknings-sammehenger. Vi kan snakke om hvordan ting framstår for oss, men vi kan ikke si for sikkert at mennesket er fritt. For Kant så innebærer et absolutt pliktkrav som noe som en har et valg å gjøre. Hadde ikke et pliktkrav innebært valgalternativer, kunne vi heller ikke snakke om et "pliktkrav". "Å skulle" betyr for Kant "å kunne". "Hvis vi ikke hadde vært i stand til å fritt slutte oss til det kategoriske imperativ, det vil si moralloven, ville det kategoriske imperativ vært meningsløst" (Tollefsen, T. mfl, 2005, 404). Troen på menneskets frihet, kaller Kant for et "praktisk postulat". Kort fortalt er de tre postulatene menneskets frihet, sjelsens udødelighet og Guds eksistens.

Fordi moralloven skal ha et grunnlag for at det skal følges, må det eksistere en moralsk verdsorden. Det er ingen garanti for at de som følger moralloven vil bli

lykkelige, og Kant forutsetter at Gud eksisterer og vil stå ansvarlig for denne sammenhengen mellom moral og lykke. Fornuften blir ledet til å tro på disse postulatene, selv om disse er noe som man ikke kan vite noe sikkert om. Man må tro på disse for å tro at mennesket kan oppnå lykke (Tollefsen, T. mfl, 2005, 405).

Fra "er" til "bør".

David Hume ser på utsagn om naturen som deskriptive, de kan etter hans tenkning omkring erkjennelse, være sanne eller falske. Moralske utsagn derimot sier ikke noe om faktiske forhold, og kan derfor ikke være sanne eller falske. Hume forfekter et logisk skille mellom "er" og "bør", som kalles "Humes lov". Vi kan ikke trekke konklusjoner fra faktiske forhold til hvordan noe bør være.

AVSLUTNING OG KONKLUSJON

Som jeg har drøftet ovenfor, så er påbudet ved bruk av pliktetikken, om å ikke lyve, selv om sannheten kan skade andre mennesker, vanskelig å tolke som absolutt.

I religiøs etikk, tolket etter Aquinas, har mennesket mulighet til å følge guds befalinger, på grunnlag av en iboende moral. Her må denne brukes med skjønn hvis den konflikterer med andre bud. Konsekvensene må altså vurderes, selv om moralen er religiøst (absolutt) fundert.

I forhold til Kants pliktetikk, har jeg argumentert for å bruke skjønn i vurderingen av holdbarheten til ulike plikter når de kommer i konflikt med hverandre. Jeg har pekt på at selv om pliktetikken primært ser på plikter uttrykket i kraft av normen, må også disse vurderes i forhold til holdbarhet, i konflikt med andre plikter (normer). Kant peker på at vi er fornuftmessig ledet til å tro på hans tre postulater, som jeg har nevnt over. Gud blir garantist for at mennesker opplever lykke for å overholde de moralske pliktene i moralloven. Jeg er likevel ledet til å tro at en må overveie konsekvensene i situasjoner med normkonflikter. Moralens funders på fornuften for Kant, og nettopp denne må tas i bruk (dømmekraften) i gitte situasjoner (jamfør eksempel fra andre verdenskrig). Å bryte en plikt til fordel for en annen plikt vil det eneste rasjonelle, når konsekvensene og

holdbarheten til de etiske argumentene blir vurdert. Det kateogriske imperativ kan *ikke* tolkes som absolutt, og skal etter min vurdering ikke uforbeholdent la være å lyve, selv når kan skade andre mennesker.

LITTERATURLISTE

Det norske biblesekskap 2001: Bibelen.

Tollefsen T., Syse H., Nicolaisen R. F. 2005: Tenkere og ideer. Gyldendal, Oslo.

Vaags, R. H. 2003: Etikk, Fagbokforlaget, Bergen.

Ørmen, J. B. 2008: Forelesningsnotater. <https://www.uia.no/no/secure/fronter>